

Anders Björnsson

Om den marxistiske historikern Eric Hobsbawm

Denna artikel ingick som Efterord i svenska upplagan av Erik J. Hobsbawms *Nationer och nationalism*

I.

Två karikatyrer av samma person:

På den ena ser vi en reslig krigare, stödd på ett långt mausergevär, över ena axeln har han slängt en poncho, hatten kommer från Sherwoodskogen, halsduken har burits av Garibaldis friskaror, kedjan om halsen tillhör en skotsk klanledare, den glansiga, svarta dräkten en andalusisk latifundist, de virade fotbeklädningarna av vadmal är en rysk muzjiks.

Den andra bilden saknar nästan alla attribut. Ett till hälften fyllt rödvinsglas. Över den gängliga kroppen en tröja som korvar sig och en rutig uppknäppt skjorta. Ett finger pekar argumentativt ut i luften. Vänster hand vilar i fickan. Det är bilden av en västerländsk akademiker som vi möter honom på ett cocktail-party varsomhelst från Berkeley vid Stilla Havet till akademikullarna i Budapest.

Eric Hobsbawm går utan ansträngning att placera in i alla dessa sammanhang. Han både trotsar och inbjuder till beskrivningar.

Brittisk historiker, fostrad i en empirisk tradition som låter detaljerna tala och flöda. En av den engelska arbetarrörelsens främsta utforskare, men också en kännare av den romanska och spansktalande världens underklass- och motståndskulturer. Marxist och europé. Renommerad jazzkritiker. I mer än ett halvsekel en av den brittiska vänsterns mest respekterade teoretiker. Kosmopolit som världsvant rör sig på många främmande språk, vilket har gett en osedvanlig tyngd och bredd åt hans skildringar av den moderna kapitalismens och det borgerliga samhällets framväxt. ”Knows about everything”, skrev generationskamraten Christopher Hill en gång om honom.

På det viset kanske karikatyrerna både kompletterar och tar ut varandra. Det finns mycket litet att göra sig löjlig över i Hobsbawms mäktiga *œuvre* [verk].¹

II.

Eric Hobsbawm är naturligtvis produkten av vad han själv har kallat en av detta århundrades stora kärleksaffärer, den mellan marxismen och de intellektuella.² Före första världskriget var den korsningen rätt sällsynt väster om Wien. Den östeuropeiska intelligentian hade en mer undertryckt social position och ett annat självmedvetande än konstnärer och vetenskapsmän i de utvecklade industrinationerna, men sedan den dittills förhärskande framstegsoptimismen begravts i Flanderns skyttegravar, påskyndades radikalismen av de intellektuella även där. Den unge Eric Hobsbawm blev åsyna vittne till denna omsvängning.

Han föddes 1917 i Alexandria som son till en brittisk kolonialtjänsteman och dennes österrikiska hustru³. Ett par år därefter slog sig familjen ner i Wien för att 1931 flytta till Berlin där de upplevde Hitlers ankomst till makten. Redan då blev Hobsbawm en övertygad kommunist.

¹ En bibliografi upprättades till Hobsbawms 65-årsdag och återfinns i en av de två festskrifter som han då föräddes. Samuel/Stedman Jones (eds): *Culture, Ideology and Politics*. Routledge & Kegan Paul: London 1982.

² *Revolutionaries*, s 25. Quartet Books: London 1977 (1973).

³ Harvey J. Kaye har skrivit en översiktlig uppsats om Hobsbawms liv och verk (*The British Marxist Historians*. Polity Press: Oxford 1984).

Hans etniska bakgrund (fadern kom från en rysk-judisk immigrantmiljö i Londons East End) har spelat en bestämmande roll för hans tidiga ställningstagande. Åren kring 1930 var en tid när den amerikanska och västeuropeiska kapitalismen vred sig i återkommande kriser och katastrofer. De enda ideologier som hade luft under vingarna i dessa samhällen var fascismen och antisemitismen. En väg — den enda — ut ur denna planlösa grymhet tycktes den ryska oktoberrevolutionen erbjuda. ”Den visade att kapitalismen både kunde och måste upphöra, antingen vi ville det eller ej”, skriver Hobsbawm i en anteckning om sin egen sociala biografi:

” Vad kunde en ung judisk intellektuell ha blivit under sådana omständigheter? Inte liberal av något slag, eftersom liberalismens värld (och dit räknades även socialdemokratien) var just den värld som hade kollapsat. Som judar var vi per definition utestängda från att stödja partier som byggde på konfessionell tillhörighet eller som byggde på en nationalism som utestängde judar, och i båda fallen från antisemitismen. Vi blev antingen kommunister eller någon motsvarande form av revolutionära marxister eller, om vi valde vår egen version av Blut und Boden-nationalism, sionister. Men även det absoluta flertalet sionister såg sig själva som något slags revolutionära marxistiska nationalisterna. Det fanns praktiskt taget inget val. Vi tog inte ställning mot kapitalismen och det borgerliga samhället, eftersom de definitivt tycktes befinna sig på väg ut. Vi valde helt enkelt en framtid hellre än ingen framtid alls, vilket betydde revolution. Men det betydde revolution inte i en negativ utan i en positiv mening: en ny värld snarare än ingen värld alls — a new world rather than no world.”⁴

Det tragiska är förstas att den nya världen tog över och förgrovade så många av den gamlas svagheter. Det ironiska är att samtidigt som Hobsbawm efter andra världskriget kunde se sig själv som en överlevande från en nästan helt och hållet utrotad judisk medelklasskultur i Centraleuropa, som fött så många radikala och omstörtande idéer, så kom han i Storbritannien att sluta sig till en briljant grupp av marxistiska historiker som blev en viktig inspirationskälla för modern historieforskning i hela Europa.

Till det brittiska kommunistpartiets History Group hörde, förutom Hobsbawm, Maurice Dobb, Rodney Hilton, E. P. Thompson, Christopher Hill. Där diskuterades synen på övergången från feodalism till kapitalism, den engelska revolutionen under 1600-talet, arbetarklassens kultur och kampformer i det förindustriella samhället, industrialismens sociala och ekonomiska konsekvenser. I alla dessa frågor tog Hobsbawm till orda offentligt. Flera av dem utlöste debatter som kom att få stor historiografisk betydelse, till exempel den så kallade levnadsstandardkontroversen, där Hobsbawm tillsammans med Thompson företrädde den pessimistiska skolan, som ville väga in också den av fabrikssystemet skapade andliga och materiella misären i levnadsstandardbegreppet.

Flertalet av de marxistiska historikerna lämnade kommunistpartiet efter 1956 års händelser. Hobsbawm blev dock kvar (liksom Dobb). Men den marxism han utvecklade var fri från dogmatisk bråte, och åren kring 1980 kom han att fungera som en intellektuell rådgivare åt den moderata gruppen runt Neil Kinnock i försöken att orientera Labourpartiet bort från en politik av fruktlösa klasskonfrontationer och återvinna initiativet i en situation när industrinationen England tappade produktionskapacitet och Labour väljarunderlag.

Hans iver bottnade i en mycket hård värdering av Margaret Thatchers insats som ledande brittisk politiker. Han ansåg att hon inte bara förde en politik som splittrade landet i en aggressiv nyrik medelklass och en utslagen arbetarbefolkning utan att hon också, med betydlig framgång, höll på att införa en helt ny politisk kultur i Storbritannien. Samtal och maktväxling var hon principiellt mot; hon talade om sin ”regim”; såg motståndaren som en fiende som borde utplånas. Klasskamp från höger alltså. Labours uppgift i detta läge — som Hobsbawm formulerar den i flera inflytelserika artiklar från 80-talet⁵ — var att formera en ideologiskt bred folkfront mot thatcherismen. Här fanns en erfarenhet att begrunda. Ett

⁴ *Revolutionaries*, s 251.

⁵ *Politics for a Rational Left*. Verso: London/New York 1989.

halvsekel tidigare hade ju kommunisterna sent omsider — i själva verket alltför sent — vaknat till praktisk insikt om ett annat högerhot.

Så kunde det inträffa att kommunisten Hobsbawm, som själv lyft fram den brittiska strejk- och upprorstraditionen, bland annat i en bok om maskinstormandet under tidigt 1800-tal⁶, framträdde som den stora kolgruvestrejks skarpa kritiker. 1985, när strejken var över, träffade jag honom vid en internationell historikerkongress, och då sa han så här:

”Det var en politisk strejk från början. Regeringen provocerade fram den. Gruvarbetarförbundet kunde ha fått ut något mycket mer av den, om man hade ställt siktet lägre än total seger. Därför att strejken visade sig mycket effektivare än vad regeringen hade väntat sig. Men om man bestämmer sig för total seger, så är alternativet totalt nederlag. Det tog ett år. Det kunde ha tagit ett och ett halvt. Förr eller senare skulle de ha svält folket tillbaka. Det var vad som hände. Man kunde inte ha vunnit strejken. De enda som kunde förlora var den brittiska ekonomin som helhet. Och den har förlorat.”⁷

III.

Rollerna som partiman och som vetenskapsman har Hobsbawm hållit strikt i sär. Motståndarna däremot har haft desto lättare att blanda ihop begreppen. Något ämbete har han aldrig sökt. Ändå dröjde det överraskande länge innan han fick sin professur i social och ekonomisk historia i London 1970.

Under kalla kriget var det inte lätt för en kommunist att ta sig fram inom det brittiska universitetsväsendet. ”Om man hade kommit in vid universitetet före 1948 blev man kvar där men fick ingen befordran på tio år”, sa Hobsbawm till mig vid det tidigare nämnda tillfället. ”Om man inte hade kommit in 1948, fick man stanna utanför. Det var situationen ungefär. Relativt små problem, England är trots allt ett mycket välartat land, vilket inte hindrar att det kunde vara svårt på ett personligt plan under kalla kriget, fram till 1954–55. Många av mina kolleger som jag samarbetade med trodde utan vidare att jag var rysk agent, att jag måste vara det eftersom jag var kommunist.”

Kanske är det här bakgrunden till den osedvanligt jämna kvalitén i Hobsbawms verk. Som kommunist och historiker gick det inte an att skriva ”en massa bullshit”, som han har uttryckt det. Ändå kom ställningstagandet, engagemanget, teorimedvetenheten att genomsyra inte bara analysen av historiska processer utan också valet av ämne. En av hans stora böcker från 50-talet handlar om folkliga resningar, upplopp, gerillastrider i traditionella, förmoderna samhällen. Den skrevs vid en tidpunkt, när stalinismens förbrytelser avslöjades och diskuterades också inom de etablerade kommunistpartierna.

”Det är rätt klart”, säger han i en annan intervju⁸,

”att när jag skrev *Primitive Rebels* försökte jag också omformulera grunden för den revolutionära aktiviteten, snarare än okritiskt acceptera vad en massa militanta kommunister hade accepterat i det förgångna. Man kan läsa *Primitive Rebels* som ett försök att svara på frågan om det var rätt av oss att tro på ett starkt organiserat parti. Svaret är ja. Hade vi rätt i vår tro att det bara fanns en väg, att det fanns en enda järnväg som ledde framåt och att allt annat kunde lämnas åt sidan? Svaret är nej. Det fanns hela tiden så mycket som hände som vi borde ha tagit intryck av.”

Själv ser sig Hobsbawm som en ”intuitiv” historiker. Han lägger inte upp några stora projekt. Trilogin om det borgerliga samhället — *Revolutionens tidsålder*, *Kapitalets tidsålder*, *Imperiernas tidsålder*⁹ — tillkom av en slump och växte fram utan mål i sikte. Med detta väldiga epos myntade Hobsbawm två begrepp som snabbt slog rot i den allmänna historievokabulä-

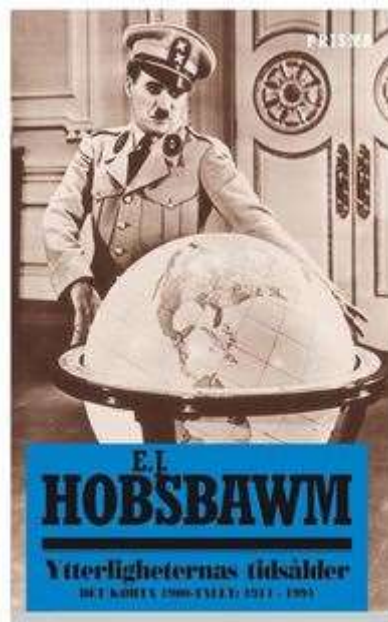
⁶ *Captain Swing*, tillsammans med George Rudé Penguin University Books 1973 (1969).

⁷ Anders Björnsson, »Samtal med Hobsbawm«. Bokbox 91/92 (juli 1987).

⁸ I Henry Abelove m.fl.: *Visions of History*. Pantheon Books: New York 1984.

⁹ Alla utgivna på svenska av Tidens förlag, flera upplagor.

ren. Han porträtterade det borgerliga seklet som ett långt och utdraget 1800-tal — ”the extended eighteenth century” — med början i det slutande 1700-talets dubbla (”dual”) revolution, där brittisk industri och fransk borgarmakt fick fart på ekonomisk tillväxt och samhällelig omvandling, fram till första världskrigets nederlag för det borgerliga framstegs tänkandet och härskarmonopolet. Lika planlöst och lika följdriktigt verkar nu trilogin bli en kvartett med en förebådad volym om ”det korta 1900-talet”, *Ytterligheternas tidsålder* (som kom ut på svenska 1997).

Det är under denna period som nationalismen och den moderna nationalstaten föds, triumferar och utlöser så många krigiska, tragiska konflikter. Få har gett denna process så pregnanta och blixtrande beskrivningar som Hobsbawm. Hans styrka som historietänkare kommer kanske till sin allra bästa rätt just när han följer en mäktig tankeström genom tiderna.

I en glimrande liten uppsatssamling¹⁰ kunde han visa hur traditioner och nationella myter föds i ögonblick då vissa systemförändringar är påkallade. I det sena 1800-talets England förgylls bilden av monarkin, som tidigare varit så sjaskig också i de härskande gruppernas ögon: syftet är att skapa ett identifikationsobjekt för en framväxande samhällsklass som annars hade kunnat fästa all sin lojalitet vid partiet, organisationen, det egna ledarskapet. I Tyskland vid samma tid börjar monumentraseriet: varje håla ska ha sin Bismarck- eller Kaiser Wilhelm-staty. Dessa stora män att beskåda kräver också yttre storhet. Den skulle samla folket, nationen till gemensamma kraftansträngningar.

Vad Hobsbawm lyckas visa i sin analys av nationalismen, ett projekt av Europas bildade men långt ifrån alltid särskilt förfinade medelklass, är hur modern den är och hur framgångsrik. Men han är klar över — annars skulle han säkert inte vara marxist — att kampen, kraftsamlingen, om den drivs för långt, till extremism, alltid slår över i sin motsats: upplösningen.

Vår egen tid har bara alltför många egna exempel att bjuda på.

Lästips – Hobsbawm på Marxistarkivet

Om ryska revolutionen och Sovjet:

[Kan vi skriva ryska revolutionens historia?](#) (se även [Kan vi skriva ryska revolutionens historia?](#) av Kevin Murphy som är ett svar på Hobsbawms artikel).

[På kurs mot revolutionen – Ryssland.](#)

¹⁰ Hobsbawm & Ranger (eds) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press 1983.

[Världsrevolutionen](#). Om Oktoberrevolutionen och dess betydelse för 1900-talets historia.
[”Realsocialismen”](#)

[Socialismens död](#). (Sovjets sammanbrott)

Om Kina:

[Kina under Mao](#)

Om marxismen:

[Kommunistiska Manifestet – En introduktion](#)

[Marx och historien](#)

[Vad har historikerna fått från Karl Marx?](#)

Nationella frågan:

[Nationer och nationalism](#) (utdrag)